

Det Trettende Capitel

Om Kallundborgs og Sæbyegaards Amter, Saavel som Samsøe.

Kallundborgs Amt. Kallundborgs Amt grændser mod Østen til Holbeks Amt, mod Sønden til Sæbyegaards Amt, hvorfra det adskilles ved Tiisøe. Mod Vesten er det Store Belt, og mod Norden Kattegat, saa at Længden er $3\frac{1}{2}$ og Bredden 4 Miile. Hartkornets Beløb er 5721 Tønder.

Grunde og Vande. Egnen haver frugtbar og god Ager-Jord, men af Engbund, efter Proportion, ikke ret meget. Kornvahrenes Udskibning er i intet Amt større end her, og da Skov-Væxten ligeledes findes i god Forraad, saa giøres en Mængde af det bedste Malt. Med Fisk, særdeles Sild, Torsk, Aal, Flynder, Tunger og Makrel, er Stranden rigeligen velsignet, dog hindres de fleeste Beboere af Strandsiden fra t benytte sig fuldkommeligen der af, formedelst deres Agerdyrkning. I adskillige Aaer of Søer, fornemmeligen i Tiis-Søe, som haver 7 Miles Omkreds, fanges en Mængde Gedder, Aborrer, Brasen, Skaller, Aal, Løyer og Rinter. Af løbende Vande er Hellebye-Aae den største, sankende en Hob Vand fra adskillige Mølle-Bekke, Kiær (405) og Moser (*), den strekker sig fra Kallundborg-Fiord, hen op imod Ringsted, og haver fordem været navigable, som tilforn er viist af SAXONE GRAMMAT. Møllernes, særdeles Broe-Mølle Vands Opstemning, skader de omliggende Herregaarde paa mange Tusende Læs Høe, som enten ikke kand avles, eller og, naar det r slaget, bortskylles af en opstigende Vandflod. I Biergsted Sogn løber en Aae, kaldet Viskinde Vejle, ved hvis Udløb de Vest- og Nordvestlige Vinde ofte opdrive Vandet saa høyt, at de, som reyse til og fra Kallundborg, maa vogte sig for Livs-Fare.

(*) Af disse og andre Moser der i Egnen, siges at opstige om Natten, en Svovelagtig Damp, som i det den atter falder ned, skal sette en grøn og usund Materie, hvilket for nogle Aar siden særdels er observeret ved Tiissøe, langs hen ad Gundetved Marker, hvor ikke alleene Fiskene, for en stor Deel døde, men ogsaa Fæet, som havde drukket deraf, bortfaldt. Ligesaa en grønagtig Materie er og fundet paa en Tørve-Mose hos Vedbyegaard, hvilken ved anstillet Prøve baade brændte og lugtede som Svovel.

Bønderne ere for den største Deel, Herregaarde-Tienere, og efter den Leylighed i temmelig Velstand, dog ikke saa meget som nogle beneficerte eller som Øeboerne. Baade de sidste og nogle andre som boe nær ved Stranden, særdeles paa de to langagtige Halv-Øer, Refnes mod Norden to Mile, og Asnes mod Sønden en Miil, benytte sig af den megen opskylte Tang, ikke alene til deres Agers Giødning, men ogsaa til Salt-Syderie af Tang-Asken. Ved Michelsdags Tiid falder her et skiønt Aalefiskerie. I Refsnes Skov, som nu er bar Mark og Sandbanker, blev Printz WALDEM. II. Søn 1231, paa Jagten uforvarende dræbt af et Pile-Skud. Et Kildeveld kaldet Degne-Kilden (406) er i haardeste Vinter saa varmt, at det Frosne kand optøet deri. Yderst paa Refsnes ved Bavnebjergs-

Klint, ere to Standser opkastede i Krigens Tid, til Landværn, saa findes her og mange med Steene omsatte Hedensk Offer-Høye og Begravelser. Alt det Bønder-Gods som Kronen tilhørde i Kallundborgske Amt, blev Anno 1664 overdraget til den Kongelige Commissarius Gaabriel Marselius, som i Krigens Tid havde gjort Forstrekning paa store Summer. Siden er det solgt til adskillige Proprietatier, men nu den største Deel igien samlet, under Grevskabet Lerkenborg.

I Arts-Herret ligger

Kirke-Sogne

1. Kallundborg. Kiøbstæd, med Ladegaard.
2. Svallerup. Bierrebye, Aurup-Mølle.
3. Store-Fuglede. Som skal bære Navn af den store Mængde Strandfugle der opholde sig (*) Flinterup, Tyggestrup.
(* Fuglede Kirke kaldes St. Peders og er bygt 1290 af Prior Oluf i Anderskov.
4. Lille-Fuglede. Jersløv.
5. Udbye. Forsinge, Killeklinte, Saltoftegaard, Kloubye, Frankerup. (**)
(**) Udbye Kirke skal, efter en Opskrift i Vaabehuset, være bygt af Esben Snarre, Aar 1170. Stats-Raad Joh. Christoph. Von Schonbach til Birkinde ligger her begravet.
6. Rørbye. Kierbye, Uggeløse.
7. Aarbye, Bostrup, Østrup, Meelbye, Lerkenborg Herregaard, Arnis Skovhuse.
8. Røkløv. Nuerup, Nostrup, Kollerup, Vollerup, Sændstrup, Saltbek, Jellerup, Ellede, Gaasetofte (*).
(* Røkløv Kirke er 1547 opbyggt aaf Præsten Hr. Melchior Jensen. Tilforn søgte Meenigheden St. Oli Kirke i Kallundborg.
9. Tommerup. Ubberup, Kaastrup, Andaas, Yseberg.
10. Refsnes.

I Skippings Herret.

1. Aunsø. Svellebølle, Steenvand, Nyrand, Kongens Mølle, Amsøe Herregaard.
2. Jordløse. Vesterbye, Vesterbyegaard, Ørsøe Mølle.
3. Værsløv. Asminderup, Birkende.
4. Biersted. Dousverup-Gaard, Senderup, Astrup, Skarholmgaard, Gryde Mølle.
5. Viskinde. Løgtved, Rugtved, Snarkeruphuse, Ostrupbye, Agerup, Kongstrup, Biærnstруп.
6. Brejninge. Kalved, Alleshaug, Gammelrandbye, Torpe, Gandrup, Astrup, Eskenberg, Rumperup.
7. Særsløv. Snertinge, Fauerve.
8. Føllesløv. Havensøe, Egemark, Alkestrup, Nexeløe. Tilsammen 18 Kirke-Sogne

Kallundborg Kiøbstæd. Kiøbstæden Kallundborg rettere, Kaae-Lundborg, (af de mange Kaaer, der er Alleker, som opholdt sig i næstliggende Skov) (***) (408) ligger 12 Miile Vesten for Kiøbenhavn, i en Viig eller Fiord, som indløber imellem de tvende navnkundige Forbjerg Assnes og Rysnes

eller Refsnes, og gjør en Skibshavn saa dyb og god, at den agtes for én af de sikkerste og bedste i Landet. Den kladtes i de ældste Tider Hervig, eller egentlig Hærvig, fordi Krigs-Hæren, som den gang fornemmeligen agerede til Vands, havde i denne Vig sin Samling, ligesom Hatvig i Engeland af de Danske Vikinger, det er Søe-Folk, fik samme Navn.

(**) PONTANUS gaaer nol alt for vidt tilbage, naar han pag. 730 siger: Etymon unde repetendum, vix occurrit, nise ad chalos populos, POLOMÆO in cimbric cherfonelo, propemodum e regione calunda, ut & ante meminimus, nominatos, liheat referre, cum & Callöe ibidem, aliaque nominentur.

Dens Alder og første Navn. Men skiønt Stedet saaledes i de hedenske Tider var beboet, regnes det dog ikke blant Kiøbstæderne, forend midt i det tolvte Seculo, da den berømmelige Ridder Esben Snare lod det befæste, i samme Henseende, som hans Broder Erkebisp Absalon den gang bygde st Slot Axel-Huus eller Stejlborg, ved Kiøbenhavn. Disse begge Brødre faae deres Fæderneland trængende til saadanne Vaaben-Pladse, for deraf at bekriige de hedenske Venders Søe-Røvere, og holde de Danske Søkyster i Sikkerhed, hvilket skeede Anno 1171. da dog en ældre men ringere Fæstning sluttes af SAXONNIS GRAMMAT. Ord, at have været der. (*)

(*) Es tempestate Esbernus urbem Kalundam molitus, *novi munimenti præsidio*, portum hostili piratica liverum præstitit.

Kallundborg Slot. Paa den Tid blev Kallundborgs Slot byggt og tilhørde Esben Snare Afkom, indtil 1276 da én af dem blev dreven i Landflygtighed af en Aarsag, som ikke er bekiendt, men at Kallundborg fra den Tid af, som under Kronen, sees af det Soerske Klosters Breve, dom PONTANUS Pag. 730 melder. Byens ældste Deel er den, som ligger (409) imellem Vester-Port og Slottet, paa hvis anden Side derefter er bygget, saa at de tvende Deelee kaldes den øvre og nedre Bye.

Forrige Anseelse og adskillige Skiebne. Anno 1249 maa Kallundborg allerede have været i nogen Anseelse, som sluttes deraf, at alle Danske Biskoper under Erkebiskop Uffonis Præfido, holdt et Kirke-Møde der. Det samme skeede Aar 1314 under Erke-Biskop Esger Jul, og Retterting samt andre Forsamlinger særdeles i det 14de Seculo, ere her holdte adskillige gange. Anno 1285 blev Byen af d Norske Søe-Røvere overrumpet og plyndret (*), saa at Slottet den gang ikke synes at have været i saa god Forsvars Stand, som siden efter, da det agtedes feen af Rigets tilforladeligste Fæstninger, og blev 1300 tillige med Amtet, overladt Prinds CHRISTOFFER af hans Broder Kong ERICH MENDEVED hvilken én gang ville der ind, men fik ikke Lov af Portneren, som lukkede til for ham, og maatte bøde den Formastelse med Livet, skiønt han havde Ordre af sin Herre, hvilken negtede det. Daa denne, under Navn af CHRISTOFFER II. Kom til Regeringen, og ophøvede en Ridder navnlig KNUD Pors til Fyrstelig Værdighed, som hertil Lands var ellers usædvanligt, solgte han i sin store Penge-Tang, baade Kallundborg, Samsøe og en Deel af Halland. Kund Porses Enke viste og at forsvare Slottet, da hun Anno 1341 deri blev beleyret af Kong WALDEM. II som var betænkt paa at reducere alt hvad i hans Hr. Faders Tid, var bortkommet fra Kronen. Omsider naaede han ogsaa sit Øyemerk med Kallundborg, (410) ligesom med andre Slotte, men første gang maatte han drage bort med uforrettet Sag, da han i Beleyringen havde mistet 200 Mand. Efter Kong CHRISTIANI II. Undvigelsee, lod Kong FRIDERICH I. Slottet beleyre 1524, og fik det ved Utroskab af Commandanten Claus Erichsen, som deraf beholdt det tilnavn Claus Slippe Slot. Endnu tredje gang blev Slottet ogsaa beleyret, men snart opgivet for Grev Christoffer af Oldenburg, so m

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

1535 indtog det i den fangne Kong CHRIST. II. Navn, og opgav det i næste Aar til Kong CHRISTAN III.

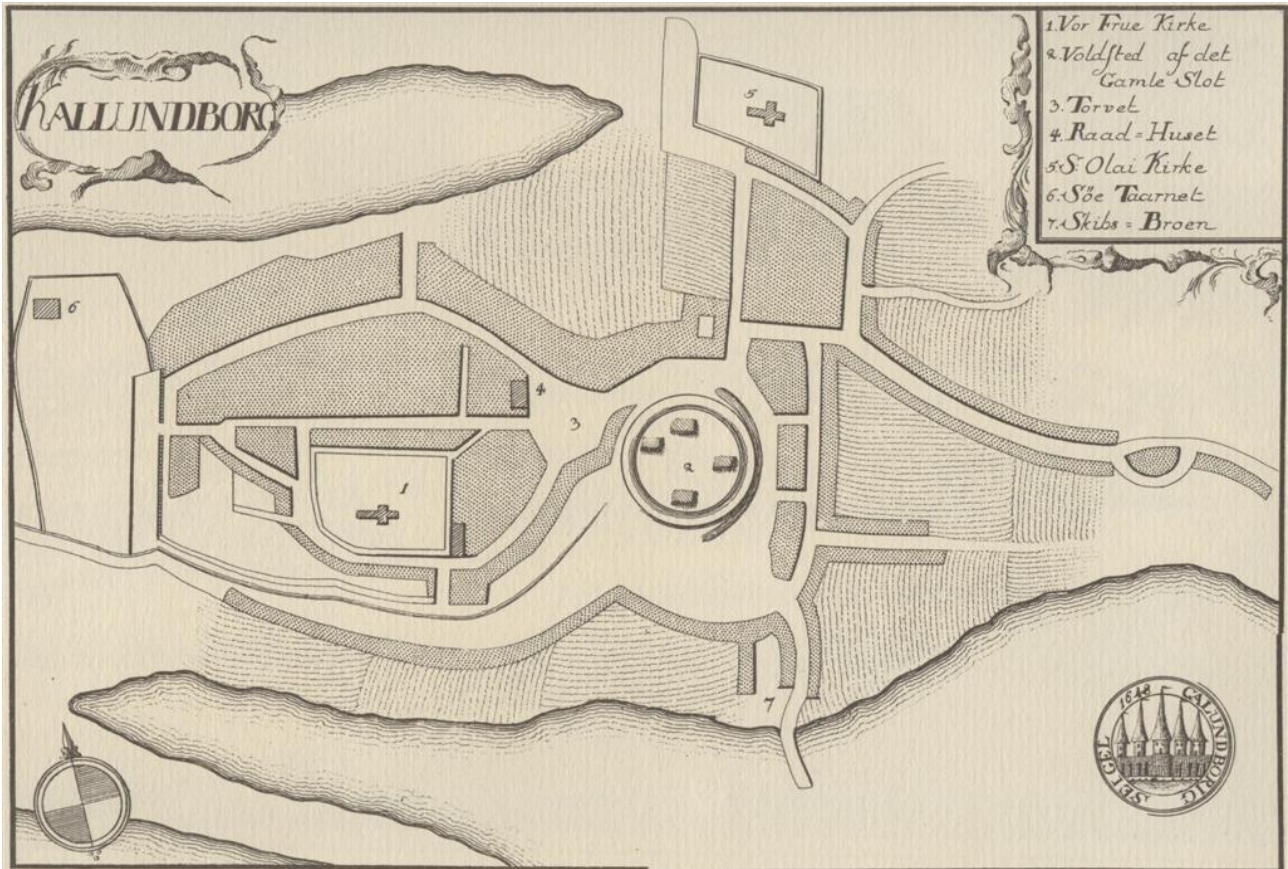
(*) Anno 1285. Alverus Pirata Norvegius deprædatus est Hordnes & Kallundborg *Cod. Manuscript Biblioth. Hasn.*

Tvende Kongers Fængsel. Da Dronning MRGRETA havde faaet den Svenske Kong ALBRET fangen, lovede hun, at lade ham ride paa den Høyste Fole i Dannemark, meenede et høyt Fange-Taarn paa bemeldte Slot, hvilket i de sildigere Tider, maatte dyre betale den Ære, da det 1658 af de Svenske blev indtaget og nedbrudt, ligesom til Hevn over bemeldte Haanhed. Den ulykkelige Kong CHRISSTIAN II. Endede her her Anno 1559 sine Dage, dog i et mildere Fængsel, end som tilforn paa Sønderborg Slot, thi hans Fætter Kong CHRISTIAN iii. Gav han den Frihed, undertiden at ride paa Jagt, under nøye Opsigt af de tilforordnede Hoftienere, hvilke ogsaa siges, at have haft al deres Aarvaagenhed fornøden, da den gamle og næsten udlevede Herre undertiden søgte at skuile sig for dem i Skoven, under Skin af at ville forsøge deres Adfærd. Endnu en anden Stats-Fange, nemlig den berømte Fransmand Carolus Mornæus, som havde tient Sverrig i den 7 Aars Feyde, lod Kong FRIDERICH II. Her hensette. Han skrev paa Væggen de Ord: Hic Septennio comedi panem doloris C: D: M. (*)

(*) I samme Fange-Taarn døde Anno 1641 den for sin utidige Indsettelse i Stats-Sager, til evigt Fængsel for dømt, ellers velfortiente og meget dybsindige Kiøbenhavnske Professor: Doct. Christopher Dybvad. En Damp af Kull-Ild var det, som qualte ham sovende. See N: SLANGES Hist. CHRIST IV. Tom. I. pag. 439.

Rigets Archiv. Kong CHRISTIAN I Dronning (411) Dorothea, havde paa Kallundborg Slot fik Enke-Sæde og døde der Anno 1495, saa holdtes og der Anno 1482 en Herredag paa hvilken Kong JOHANNES af stænderne blev uvaldt til Thronen efter sin Fader Kong CHRISTIAN I. Rigets Archiv, eller som man kaldte det, Rigets Dressel pleyede man at bevare paa Kallundborg Slot, saa at af de ypperste Mænd, vare tvende Geistlige og tvende Verdslige, som havde Nøglen dertil. Siden bemeldte Svenske Feyde er Slottet ikke meere til, undtagen udi gamle Rudera, hvoraf endeel efter Kongelig Ordre 1663 blev henført til Cronborg Fæstnings Fornødenhed, ligesom dets Vedligeholdelse ogsaa synes overflødig. I en Udkant af Byen sees Levning af et stort Taarn kaldet Søe-Taarnet, formodentlig til at holde Vagt paa.

Byens Næring og Tilstand. Kallundborg Bye for sig selv betragtet, er siden den Tid, vel ikke i saa stor Anseelse, men dog en nærsom og god Kiøbstæd, at omtrent halvandet hundrede Borgere. Byens Mark er ansat til 53 Tønder Hartkorn. Den aarlige Consumption indbringer 2000 Rdlr. Haven giver Leylighed til Skibsfart og Kiøbmandskab, som drives med allehaande, særdeles Kornvare, hvoraf i gode Aar udføres 60 til 70000 Tønder, bestaaende fornemmelig i Malt, som her gøres, og holdes for det bedste i Dannemark. Dernæst haver Byen ogsaa nogen Næring af Overfarten fra og til Aarhus i Jylland, hvor det store Belt aabner sig og haver 12 Miles Brede. Derover gaaer et slags Fartøy kaldet (412) Smakker, ordentlig tvende gange om Ugen, deels med Reysende, deels med Jyske Heste, Oxen og Køer, saa at et Selskab af Skippere haver god Fortieneste, men ogsaa, om Vinters-Tid, et besværligt Farvand, særdeles ved de saa kaldte Refsnes-Drengne, hvor Strømmen af det store og lille Belt flyde tilsammen. Lige over for mod Samsøe gaaer og en stærk Strøm, om hvilken Skibsfolket i hart Veyr have det Ordsprog: I Dag dantz Samsøe Piger med Refsnes Dreng.

Kirken en rar Bygning. Snare 1171, følgelig af samme Alder, som Slottet, er en kostbar Bygning efter Gothisk Facon, ziret med 4 Taarne og deres temmelig høye Spire, hvis Samling saa nær ved hverandre, er noget rart at finde. Det er en Kors-Kirke, over hvis Middelpunkt det mellemste og højeste Spiir hviler paa en Coupole, som bæres af 4 store fristaaende Qvadersteens Piller. Ved Korsets fire Ender, ere fire fra Grunden opførte Taarne, med de fire øvrige Spire, som bære Navn af fire hellige Qvinder, nemlig St. Giertrud, St. Maria Magdalena, St. Anna og St. Catharina. Men det mellemste Spiir tilegnes den hellige Jomfru Maria, efter hvilken Navnet er St. Mariæ eller vor Frue-Kirke. I denne Kirke var forud et Capel, kaaldet vor Frue Capel, og adskillige Altere, af hvilke endnu vides St. Annæ Alter, St. Erasmi Alter, St Gertruds Alter, Guds Legems Alter, Hellig Korses Alter. 1496 var M. Byrge Gunnensen, som da var Erkedegn i Roskilde og Dronning KIRSTINES Cantzler, med siden blev Erkebiskop i Lund, ret Sognepræst til vor Frue-Kirke i Kallundborg. Til denne Kirkes Vedligeholdelse, er efter Fornødenhed henlagt endeel Bønder-Gods, hvilket Anno 1744 med Kongelig Bevilgning er overdraget til Stam-Huset Lerkenborg, mod en deri prioriteret aarlig (413) Afgift. Men det God i Nyrup Bye, som ligger til Sogne-Præstens Indkomster, kunde Stam-Herren Grev LERKE ingenlunde bekomme, skjønt det laae ham meget beleyligt. Hindringen var uden Tvivl, den underlige Forbandelse, som Giveren Ellen Brockes Daatter, i sit Gave-Brev af Anno 1400, haver brugt til at clausulere Sagen med (*).

(*) En underlig Forbandelses Formular. Dette Brev haver jeg in extenso anført i *Annal E. D. T. II.* Pag. 261. seqv. Hvorfor jeg nøyes paa dette Sted med at igientager alene det daarlige Formular af Forbandelsen. Saa lydende: ”Hvo herimod, gjør eller lader, over den skal komme alle den Hellige Skriftes Forbandelse og hellige Sæders Formaledidser, og den skal fuldkommelig bekiende at Evangelium er Tant og Løgn, at Christus ey meere lever, og Maria aldrig var hans Moder. Midt paa Alteret skal den samme sig med Jøde eller Jødinde sammeføye kiødeligen, og over den hellige Daab krænke et Best, krænke en Qvinde eller krænkes af en Mand, paa det den samme maatte sees at være fordømt, forbandet og fortabt. Om samme Jordegods findes ellers i et Manuscript følgende Relation. I Reformationens Tid, da Adelen meget berrigede sig paa Kirkernes Omkostning, blev Jochum Beck beleynet med dette St. Mariæ Kirke Jordegods. Men da Sogne-Præsten i Kallundborg besværede sig over den Uret, maatte Beck 11550 give ham aarlig 4 Pund Rug og 5 Pund Byg, og da han døde 1573, fik Lehsmanden Peder Bilde Kongelig Befalning at give Præsten sit Kirke-Gods tilbage.

En anden Kirke ved Navn St. Olai, er her i Byen ogsaa endnu tilovers, dog bruges den ikke til nogen sedvanlige Guds-Tieneste, men alene til Liig-Prædikens Holdelse, naar nogen begravnes paa den derhos værende Kirkegaard. Imidlertid haver den en skøn forgyldt Altertavle (414), som tilforn hver staaet i Slots-Kirken, da samme var i Stand. I denne Kirke var 15330 et Alter kaldet vor Frue Alter. Den bekiendte M. Anders Glob var Sogneherre til denne Kirke, men resignerede 1514.

Kirke Reformationen. Et Kloster stiftet Anno 1239 af Graabrødre Ordin. St. Francisci eller saa kaldet Fratrum Minorum, var forud der, hvor nu er Slottets Ladegaard. Den sidste Gaardian i Klosteret, som hedde Melchior, opgav det godvilligen Anno 1532, for Lehns-Manden paa Slottet, hvilken Rigets Hofmester Mogens Göye havde skrevet til, han skulle bortvise Monkene. Melchior havde intet derimod og forblev i Byen, saasom Luthersk Sogne-Præst. Klosters Bygning stod nogen Tid øde, og blev siden omskiftet til bemeldte Brug. Grev LERKE, lod Bygningen som er ikke uanseelig, fornye og satte sit Navn og Vaaben over Porten, med det Symb. PRISCA FIDE 1750. En Catholik som læser dette, ville tænke, at Stædets Præsea Fides var udvandret tilige ed

Monkene. Hovetgaardens-Taxt er 145. Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar. Paa et lidet Bierg uden for Byen, var fordem St. Jörgens Kloster, formodentlig et Hospital, samt et Capel imellem dette og Teglgarden, og derhos et saa kaldet Hellig Kors-Capel, hvilket sees af Biskop Niels Skafves Gave-Brev 1491. Dets Gods blev strax efter Reformationen, henlagt til Vaartov-Hospital i Kiøbenhavn, men derimod Kallundborg forbeholden den Frihed, at forsende sex af sine Almisse-Lemmer derhen, som ogsaa skeer. Foruden dette, findes og i 13de og 14de Seculis at have været i Kallundborg et Hospital for Spedalske, som havde Navn af St. Nicolao, og kaldes i Doocuments Domus Hospitalis St. Nicolai Leproforum in Kallundborg. Desforuden ere endnu i Byen sex Enke-Huse og andre (415) gode Anstalter til Huus-Armes Forsørgelse, hvor om i de HOFMANSKE Samlinger Tom. VIII pag. 191 seqv. Findes udførlig Efterretning.

St. Knuds Gilde-Lag. Raadhuset til Magistratens Forsamling, er en maadelig god Bygning. Der sees blant andet et stort Drikke-Kar, som til Prøve maatte udtømmes af en nye Broder, naar han ville indtræde i St. Knuds Brødrers Gilde-Laug, hvis hederligste Dag var den 7 Januarii, paa hvilken St. Canutus Laavaardus Kong WADEM. I. Fader blev slagen ved Harrested, og holdtes siden for Siælends-Farues Patron. Her var endnu et andet Gilde, kaldet St. Gertruds Gilde, som var ved Magt 1395 og 1419. i Byens Vaaben forestilles nogenlunde, de fem forbemeldte Taarn-Spire. De aarlige Markeder ere tvende, nemlig den 24 Junii og 23 October.

Ufrie Herregaarde. Udi Kallundborg Amt ere vel en Deel Sædegaarde, men de fleste uprivilligerte, hvorfor de ikke regnes blant egentlige Herregaarde, saasom:

Aunsøegaard, hvilken for Reformationen tilhørde Biskopperne i Roskilde, men blev 15336 lagt under Kronen, indtil Kong FRIDER. III. Tide, som elskede Stedet for sin skønne Situation, imellem de høye Klinger og Søen, saa han ofte opholdt sig her nogle Dage og diverterede sig med Jagten, men solgte dog Aunsøe til Oberst-Lieutenant Möller. Siden kom den til Statholder Bielke, Landsdommer Wilh. Deichmand, Hans Tvede, Stats-Raad Ernst og endelig til Stamhuset Lerkenborg, Hovetgaards-Taxt 46 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Alb. Skov-Skyld 1 Tønde 3 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album.

Birkindegaard, en stor og important Gaard. Dens Eyer var 11674. Statholder Jörgen Bielke, som først fik den indrettet til en Herregaard 1686. Amts-Skriver Jörgen Hansen, 1693 Sophia Amal. Bielke, (416) 1700 Etats-Raad Johan Christof. Von Schönbach 1731. Cantzellie-Raad Schönbach 1735. Justitz-Raad Terkel Terkelsen, 1742 Grev LERKE. Hovedgaards-Taxt 114 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar, Skov-Skyld 5 Skiepper 3 Fierdingkar.

Stamhuus Lerkenborg. Lerkenborg, baade af Indkomst og Anseelse, eet af de ypperligste Herre-Sæder i Landet. Begyndelsen dertil, var det meget Jordegods, som Gabriel Marselius Anno 1664 fik i Betalning for sit Penge-Laan til Kronen. Han solgte det til Justitz-Raad Peder Thøgersen Lassen og denne 11702 til Geheime-Raad Greve Carl Ahlefeld, hvilken gjorde Østrup Bye til en Hovetgaards-Mark. Efter hans Død, kom det 1722, til en Engelsk Groshandler i Hamborg, navnlig Waatkinson og 1729 til dennes Arving John Torrington. Af ham blev alt Godset 1742 solgt til General-Lieutenant Grev Leerke, som 1754 gjorde det til et Stamhuus ved Navn Lerkenborg, og lagde der under Kallundborg-Ladegaard, Vesterbyegaard, Aunsøegaard, Birkindegaard, samt de ufrie Sædegaarde Astrup og Daurup, efter ladende det ved Døden 1757 til sin Enke Amal. Magdal. Christiana Carolina, født Grevinde af Leiningen Vesterborg. Den grundmurede Bygning er meget kostbar og stor, afdeelt i trede Parter, nemlig foruden den sædvanlige Borge- og Ladegaard. Saavel

Corps de Logis som Sidefløylene, ere af den allerordentligste Architectur, og baade indvortes og udvortes zirede paa det prægtigste. De adskillige Frontespicer ere besatte med kunstige Steenbilleder, Vaaben, Vaser, Trophæer og smukke Opskrifter, særdeles denne: Quid in vita optatus, qvam in patria Terra, in propriis Ædibus, Sub denso Tecto, Stillicium audire, nec turbaari. (417)

Den store og kostbare Haves Herlighed er ikke mindre end husets. Paa Buegange Terrasser, Fontainer, Statuer, Drivhuse og alt hvad sim Natur og Kunst har kundet foreene ved stor Bekostning, er intet sparet.

Vesterbyegaard, har været ufrie indtil den, i dette Seculi Begyndelse, fik Herregaards Privilegier og er opbyggt af Cancellie-Raad Niels Fuglede. Siden tilhørde den i nogle Aar Justitz-Raad Niels Henrichsen og dernæst hans Søn Etats-Raad Henrich Hielmstjerne, som afstod den til Grev Lerke, da den tillige med akt førbenævnte Gods, blev indlemmet i det Lerkenborgske Stamhuus, om hvilket endnu erindres dette, at foruden anden tilliggende Herlighed, er der nogle af de største og bedste Herregaards Skove, særdeles paa Asnes, hvor ogsaa Dyre-Haven er stor og opfyldt med alle Slags Vildt. Hovet-Gaardens Taxt er 64 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar 1 Album.

Kallundborg Amt, vides at have været blandt andre, disse.

1. Peder Lauridsen,
2. Christian Rantzow
3. Hans Krabbe
4. Knud Gyldenstjerne
5. Steen Rosenspar 1552
6. Holger Rosenkrands
7. Peder Bilde 1566
8. Sten Brahe 1580
9. Herman Julius 1581
10. Frands Rosenkrands 1588
11. Hake Ulfstand
12. Corfitz Ulfeld 1591
13. Caj Rantzow 1620
14. Otte Brahe 1623
15. Hans Lindenow den ældre 1624
16. Hans Lindenow den yngre 1631
17. Hans Gersdorf 1658 (418)

Om Sæbye-Gaards Amt, og Grevskabet Samsøe.

Sæbyegaards Amt. Sæbyegaards-Amt, haver mod Vesten det store Belt, mod Sønden og Østen Korsør- Antvorskov- og Ringsted Amter, og mod Norden det nyeligen beskrevne Kallundborg-Amt, fra hvilket det adskilles ved Tisøe, men ellers er næsten af selv samme Art og Egenskab, hvad Grunden og Indbyggernes Nærings-Midler angaaer, saa at der om intet i Særdeleshed falder at erindre, Undtagen Grevskabet Samsøe, som skal følge ved Enden af disse 2 Amter. Længden er næsten $3\frac{1}{2}$ og Breden 3 Miile. Sæbyegaards Amt for sig, haver i Hartkorn 5834 Tønder.

Kjøbstæder ere i det Amt slet ingen, men et par Snese Landsbyer, og en Deel frie Herregaarde, samt flere uprivilligerte. Kirke-Sognene henhøre til Løve-Herrer, undtagen Skiellebjerg, som in Ecclesiasticis ligger under Merløse Herret, mn ellers under Sæbyegaards Amt. Navnene ere:

Kirke-Sogne.

1. Sæbye. Hallebye, Ogtved, Ullerup, Løgtved, Nørager, Katterup-Gaard, Burup, Frendved, Aaserup, Sæbyegaard, Nøragergaard, Bøstrupgaard, Myrebiergaard, Stridsmølle (*)
(*) I Sæbye eller Søbye Kirke, ligger Marschalk Ad. Henr. Pentz død 1697.
2. Reersløv. Sanderød, Hesslebjerg, Taagerup.
3. Hallensløv. Torup.
4. Rudøvedbye. Vedbyegaard, Skovhuus, Rødhuus, Gildehuus. (**)
(**) I Rudsvedbye Kirke ligger Sivert Grubbe, Knud, Michel og Jørgen Rud.
5. Bakkendrup. (*)
(*) Alter-Taflen i Bakkendrup Kirke viser en Kugle, som i Krigens Tid, af en Svensk Liutenant blev skudt efter Pressten, da han stod for Alteret.
6. Ørslev. Kragerupbye, Kragerupgaard, Nyerup, Ødehuus. (**)
(**) I Ørslev Kirke ligger adskillige af de Ulfelder, saasom Claus 1556, Eggert 1583 og flere med deres Fruer.
7. Solberg. Hammerdrupgaard.
8. Havreberg. Vesinge, Krenkerupbye, Mølle.
9. Gierløv. Knudstrupbye, Knudstruphuse, Løvebye, Løvegaard.
10. Finderup. Hauge, Tiørnlunde, Heersløv, Kaallebye.
11. Drøsselberg. Mullerup, Borstrupgaard, Mølle.
12. Helsing. Vindehelsing, Daalbye, Roersøe (***)
(***) I Helsing Kirke haver Oberst Ukricht Fridr. V. Bruggeman og Frue Anna Stockfleth, deres for Familien indrettede Begravelse.
13. Giørsløv. Aagaard Hovedgaard, Ulstrup, Rye, Aurup.
14. Skiellebjerg i Merløse Herred, Herrestrup, Søebierg, Taaaderup.
Paa Samsøe ligger fem Kirke-Sogne, som in Ecclesiasticis sortere under Aarhus Stift.

Herregaarde.

Herregaardene i Sæbye Amt ere:

Aagaard, hvis Bygning er nye og udvidet af nu værende Eyere, haver Anno 1546 tilhørt Kronen, da Kong CHRISTIAN III forlenede Gaarden til Vincentz Brockman, fordm Slotsskriver paa Kalundborg (420), i de sildigere Tider, 1683. Jøden Emanuel Texeira, 1668 Frue Drude Möller. 1703. Capitain Henrich Finke. 1719 Cantzellie-Raad Rasm. Melvin, 1721. Stats-Raad Laur. Bentzon 1724. Kammer-Junker Jacob Bentzon 1731. Conferentz-Raad Peder Bentzon, 11743 Frue Helena Scavenius, General-Major Scaveni Enke-Frue, 1753. Commerce-Raad Will Hammond. Hovet-Gaardens Taxt er 57 Tønder 7 Skiepper.

Borup, af nogle kaldet Boestrup slet af Bygning, er af 7 nedlagte Bøndergaarde oprettet anno 1670, ved Justitz-Raad Povel Rosenpalm, og sorterer nu under Baroniet Holberg, det adelige Academie i Sorøe tilhørende. Hovet-Gaardens Taxt er 59 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album.

Gundetved, bygt af Herr Brostrup Albertin, siden tilhørende Stifts-Amtmand Geheime-Raad Adeler, nu Monfr. Lars Biörn. Hovet-Gaardens Taxt er 44 Tønder 5 Skiepper 3 Fierdingkar, Skov-Skyld 4 Tønder 1 Skiepper 2 Fierdingkar.

Kragerup, en stor og massiv gammeldags Bygning, tilhørde 1328 Matheus Taa, Jens Nielsen 1360, Haartvig Bryske 1382, Henrich Jensön Ridder 1399, Hr. Folmer Martenssen 1460. Siden er den beboet Anno 1554 af Claus Ulfeld, 1583 af Eggert Ulfelds, 1616 af Cantzler Christian Friis, som bygde Borgegaarden 1644, dernæst Hans Friis, 1656, Fridrich Urne 1658, Owe Juel 1688, Povel Leerskow 11705, Jacob Lerke 1721, Justitz-Raad Andr. Fogh, i hvis Tid Ladegaarden afbrændte 1745, men er vel opbyggt igien, ligesom i denne i Oeconomien vel forfarne Land-Mand meget haver forbedret Godset, ved Markenenes fordeelagtigere Indretning og Hegning, Mosernes Giennemskiaerelse og Afløb til Fiske-Parker, Teglbrænderies Anleggelse, Bonde-Almuens (421) Anførelse til Havedyrkning, ja til Klædevares Forarbeidelse, i den af ham, med Kongelig Octron, oprettede Fabriqve. Kragerup haver sin egen Birke-Ret og i Hovet-Gaards Taxt, 49 Tønder 1 Fierdingkar 2 Album, Skov-Skyld 1 Tønde 1 Fierdingkar 1 Album. Et større Skovskifte, som fordum laae til Gaarden, siges Eggert Ulfeld at have tabt ved Spil. Til dets Erindring staaer hans og hans Frues Lisbeth Gaalles Navn og to slagt Spil, udhugne paa et ottekantet Steenbord i et Lyst-Huus.

Katterup, haver midt i forrige Seculo, tilhørt den af sine mange Eyendomme navnkundige Rentemester Henrich Möller, siden de Brokenhoffer, item Commandant Ellebracht, siden Justice-Raad Kraft i Sorøe og nu dennes Enke-Frue. Hovet-Gaardens Taxt er 50 Tønd. 3 Skiepper 2 Album, Skov-Skyld 5 Tønder 4 Skiepper.

Nøragergaard, hvis Eyere alene i dette Seculo ere bekiendte af Navn, nemlig Landsdommer Bornemand, Justitz-Raad Hiort, de Brockenhoffer, Joh. Lehn, Peder Ferslów, siden forbemeldte Justice-Raad Kraft. Hovet-Gaardens Taxt er 24 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album.

Sæbye eller Søbeyegaard stor og anseelig, skal have sit Navn af den store Tiis-Søe, som den ligger ved, omgiven med Skov, ligesom alle Egne her omkring ere behagelige. Nogle meene, som vel og er rigtigt, at Amtet, skulle have sit Navn af denne Gaard, ligesom en bestandig Tradition udgiver den for meget gammel, nemlig fra det 12te Seculo, da Esbern Snare, B. Absalons Broder, skal have bygt den tillige med Kallundborg. 1558 har Kong CHRISTIAN III. Forlenet Landsdommer Henr. Arenfeld denne Gaard, som da var Kronen tilhørende. (422)

I forrige Seculi Begyndelse tilhørde Sæbyegaard, 1630 Mogens Pachs og 1648, de Giöers Familie (*). Anno 1607 maa Sæbyegard have tilhørt de Vestenyers Slægt, thi N. SLANGE siger i Kong CHRISTIAN IV. Levnet, at den sidste Mand deraf, med hvilken Vaabnet blev nedlagt, døde det i bemeldte Aar. Dog erindres at fleere Gaarde her til Lands, bære samme Navn: særdeles én i Aarhus Stift, hvor de Vestenier ogsaa have boet. A. HVITFELD siger P. I. p. 170 at Esbern Snare døde paa Sæbyegaard, hvilket er det Siælandske, som han selv havde bygget, og at hans døds Aar var 1203. En uvis Tradition der i Egnen, siger at han faldt ned af en Trappe og brød sin Hals i tu.

Vedbygaard. En stor og massiv gammel Herregaard, med Graver og Vinde-Broe, hvilket ikke allevegne anføres, men ved de fleste gamle Herregaarde maa forstaaes; thi man bygde dem som Fæstninger for er hastigt Overfald. De gamle Eyere vare: Jacob Beggere Ridder 1364, Jörgen Rud 1429, hans Søn hr. Michel Rud 14522 Jörgen Rud, dennes Søn Knud Rud 1544, hvis Descendenter

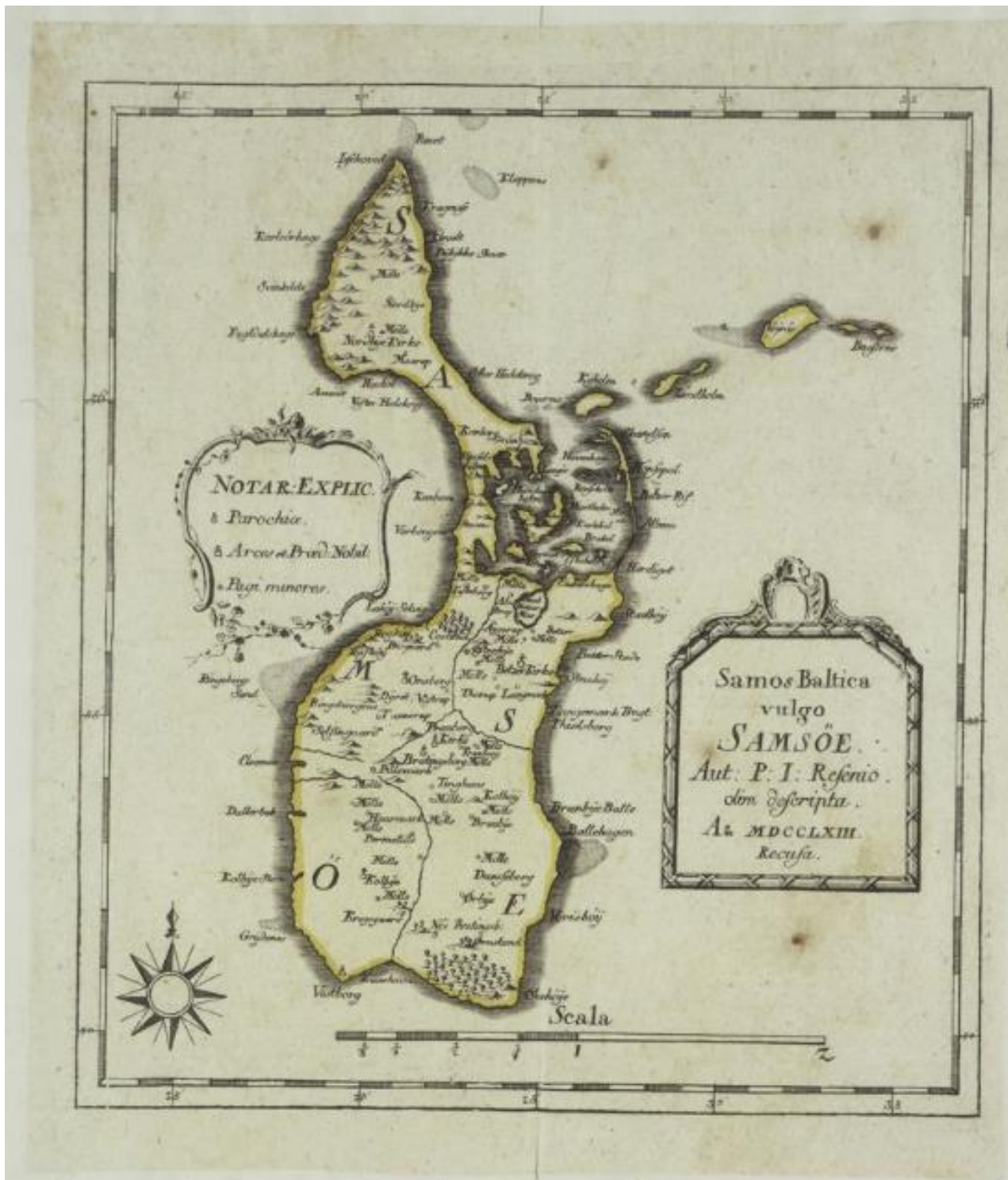
eyede den en Tid lang, hvorfor den kaldtes ogsaa Rudsvedbye. Jörgen Grubbe (423) giftet med Lene Rud, eyede den 1643. Siden Sivert Grubbe, Staldmester Fridrich Lützou, Fridrich v. Barner, Jægermester Carl Fredrich Barnewitz, nu Stiftamtmand Hartw. Joh, v Berner, som meget haver forbedret og ziret Bygningen. Ved Gaarden er en liden Dyre-Have, saa og et Stutterie. I Skoven sees et Kros, oprettet til Afmindelse om en Jomfrue af Gaarden, som der skal være ihjelslagen og af Morderen nedgraven, da hendes liden Hund, som løb hiem, gjorde Anvisning paa Stedet, hvor Jomfruens fandtes. I den Egn ere adskillige gode Kildevæld, særdeles eet ved Navn Esters Kilde, hvis Vand meenes at være med det allerbedste her i Landet. Hovet-Gaardens Taxt er 14 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album, Skov-Skyld 15 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Aff Lehns-Mændene over Sæbyegaards Lehn, som fordem var adskilt fra det Kallundborgske, vides følgende.

1. Kund Rud 1524
2. -- Gyldenstjerne til hvilken Amtet var pantsat.
3. Niels Lykke 1528
4. Peder Bilde 1571
5. Haaks Ulfstand 1528
6. Mogens Göde 1605
7. Jörgen Brahe 1616
8. Wentzel Rothkirke 1635
9. Christoffer Göie 1648

Samsøe. Samsøe, eller efter daglig Udtale Sams, som af nogle kaldes Samus Baltica og settes i Ligning med det græske Samus i Archipelago, haver Petr. Joh. RESENIUS forestillet i en særdeles Tractat, *Descriptio Samsøæ Hafn*, 1675 in Folio (*) med tilføyet Landkort og flere Tegninger, (424) henhørende til Alderdommens Oplysning, af hvilken i Peder Syvs Kæmpe-Viser og andensteds, forekomne en Deel fabelagtige, maaskee ogsaa nogle sande Fodspor, da saa meget synes rimmeligt, at i Hedenske Tider, have mange Søe-Røvere fundet Samsøe beqvem til at øve de Helte-Giærninger, som den gang vare paa Moden, efterdi Landets Lægde midt imellem det store og lille Belt, fandtes særdeles beqvem dertil, hvorfor ogsaa endnu sees tegn til adskillige Høffdings-Borgs eller faste Slotte.

(*) Endnu en nyere Beskrivelse grundet paa den forrige, haver Hr. General-Major de Thurah Anno 1758 in Qvarto udgivet over samme Øe. Deri findes omtrent det samme paa Dansk, som RESENIUS haver paa Latin. Navnet deriverer J. LYSCANDER I *Antiqvit. Dan.* p. 48 seqv. Fra en foregiven Jette eller Kiæmpe i Jylland, som kaldtes Sams. Maaskee det snarere betegner en Samling af det store og lille Belt, hvis Strømme der sammenføyes, eller og en Gammel Plads og rendez vous for Søe-Røvere, som der havde deres Tilhold.

Den Islandske Orvarods-Saga er en egen særdeles Historie, skreven om en Kiæmpe eller Helt ved Navn Orvarud, som skal have boet her, og med et Træe, som han af Skoven havde hentet, for at bruge det til en Skibs-Kohl, paa engang ihjelslagen ikke mindre end tolv andre Kiemper, som alle vare Kong FRODES Daatter, ved Navn Ofus hendes Sønner, hvor om Saxo ogsaa melder pag. 93 edit. Stephan og den lærde Joh. SVANING Junior, som her paa Landet var Præst, i hans *Chronolog Dan.* p. 46.

Herskab i ældre og nyere Tider. Med meere Vished kand dette henføres til Landets Antiquitæter, at Kong WALDEMAR I. var her engang for at holde Jagt, hans Søn Kong KNUD VI. for at holde Herredag og WALDEM. II ligeledes her holdt en Herredag, paa hvilken hans Søn WALDEM. Som døde i (425) Ungdommen, blev Anno 1215 udvalt til Konge i Faderens Sted. Samsøe var eller blant det Gods, som Kong ERICH MENDEVED 1307, gav sin Broder CHRISTOFFER og denne

siden indrømmede KNUD PORS, under Navn af et Hertugdømme, skiønt Kong WALDEMAR III. Tog det tilbage. Imidlertid hensigter Th. KINGO hertil, naar han kalder Samsøe et gammelt Fyrste-Sæde. Anno 1449 blev Samsøe beskikket til Underholdning for Dronning DOROTHEA CHRIST. I. Gemahlinde. Den Grund Kong CHRISTIAN II saasom Fange, beboede Kallundborg-Slot, var Samsøe blant det Gods som henlagdes til hans Underholdning. Lindet ligger paa 55 Grader 40 Minuter Latit. Hart ad lige nær ved Røsnes i Sieland og Hellnes i Jylland, nemlig paa 3 Mile, men fra Hindsholmen i Fyen er det 4 Mile længere i Nord. Jurisdictionen er adskillig, saa at Øen i gejstlige Sager sortere under Aarhus Bispedom, men ellers under Kallundborgs Amt i Sieland. Hans Lindenou kalder den unge, var den sidste, som havde Landet i Forlehning paa Livstid, og Kong CHRISTIAN V. gjorde deraf et Arveligt Lehn, forærende det til PET. GRIFFENFELD, som ogsaa blev ophøvede til Grevelig Værdighed. Da denne store Mands bekjendte Fald Anno 1676, drog hans Godses Confiscation efter sig, blev Samsøe som et Grevskab foræret til Grevinde Sophia Amalia Moth, hvis Descendenter, Greverne af Danneskiold Samsøe, siden have eyet, skiønt sielden beboet det, længere end paa nogle Ugers Tid, efterdi her ikke er nogen Kiøbsted og alene et Par Herre-Sæder af maadelig Bygning, men god Avling, nemlig Søllemark, som fordem haver været en Ladegaard til det gamle Slot Visborg i Kolbyesogn, og Biøgaard i Onsbergsogn, nu kaldet nye Visborg. (426) Dette var i gamle Dage Provstegaarden, men blev 1676 gjort til en Herregaard. Af det i Kiæmpe-Viserne berømte Brattingsborg, som laae i Tranberg-Sogn, saa og Visborg, ere vel nogle Voldsteder, men intet meere tilovers. Det Brattingsborg, som 1288 i Marsk-Stiigs Oprør, blev forstyrret, skal have haft tredobbelt Mure og Graver. Ved det Aar 1370 nævner HVITFELD HENRICH von der OSTEN som var Kongelige Lehns-Mand paa Visborg. Paa Hiortholmen ved Langøre Havn, var og et Slot eller Herre-Sæde, ved Navn Hiortholm.

Kirke-Sogne.

1. Bedser. Alstrup, Østerbye, Langemark, Taarup, Aggerrup.
2. Onsberg. Toftebjerg, Helsingaard, Stavnsaarde, Vaadstrup, Tanderup, Bispegaarden (*) (*) I Onsbjerg Kirke henger et forgyldt Crusifix, hvor under sees et liggende Fruentimmer, med de hos tegnede Ord: Mit Glas er udrunden, Anno 1596. En hosføyet Opskrift giver tilkiende, aet dette Liig, med Crosifixet paabundet, som flydende hertil Landet, i ovenbemeldte Aar og skulle først have været begravet i Kolbye Kirke, men Hestene ville ey afsted, førend man vendte dem mod Onsberg.
3. Koldbye. Haarmark, Permelille, Krogsgaard.
4. Tranberg. Brattingsborg Herregaard, Ørebye, Brundbye (427)
5. Nordbye. Maarup. Tilforn skal og heri Sognet have været tre Landsbyer ved Navn Søebye, Glistrup og Kongesbøl, som Lybekkerne siges at have afbrændt, formodentlig i Grevens Feide 1535.

Smaa Øer og Holme. Omkring ved Landet og i de forbemeldte Fiorde eller Havbugter, som kaldes Stavnsfiord og Sælvig, ligge mange smaae Øer eller Holme, som bære got Græs og bruges til Fædrift, da destomeere Agerland kand tages under Ploven. Navnene ere Kyeholm, som gjør eb god Havn og undertiden tiener til en Gammel-Plads for mange Skibe, Veyerøe, Lindholm, Hiortholm, Karlskal, Baanekal, Hønsepullene, Kiærresholm, Hundsholm, Eegholm, Gammelholm, Hesselholm, Eskeholm.

Indbyggernes Næring og Velstand. Kiøbstæder findes ikke paa Samsøe, men den bedste og største Bondebye som kand kaldes en Flek, er Nordbye paa Landets nordre Ende. Den haver 60 Gaarde og 59 Huse. Saavel dens, som alle andre Byers Beboere, paa dette Land, er nærsom og velhavende Folk. De holde meget af deres Land, bygge og pryde deres Huse frem for andre Bønder, adskille sig og nogenledes i deres Klædedragt, hvilken hos Qvindekjønnen, næsten ligner Amagernes, da Mandfolkene klæde sig efter Søefolkets Maade. De ere Selveyere, og man seer paa dem og nogle flere Bønder, hvad Mod og Lyst det giver Bonden til Stræbsomhed, at han mod sin fastsatte Pligts Efterlevelse, dependerer af sig selv alene. Soldater holdes her ikke, men indrullerte Søe-Folk til Kongens Tieneste. Paa den Peninsul Langøre i Nordbye-Sogn, er til Havnens Beskyttelse, en Skandse, som i sidste Krig, var besat med 30 Mand og en Constabel. (428).

Fiskerie. Af vilde tamme Dyr, ere her de samme, som andensteds i disse Lande, saa og af Fisk. De sidste tage stor Skade af Sælhundene, hvilke have givet Sælsfiorden Navn og burde, som Strandfiskeriets største Fiender, ødelegges med større Flid, ja ved foresatte Præmier paa et vist Tal. Imidlertid tages heraf Sælhundene god Tran. Da det store og lille Belt forener sine Vande ved Samsøe, saa har Fisken sin Træk her forbi, baade til og fra Øste-Søen. Steenbider og Horn-? giver pleye, foruden anden Fisk, at falde heri Mængde, saa og et slags Flynder, som tørres og i Feedhed, ligne de saa kladte Rigske Bytter. Af Fugle falder her foruden Svaner og Vildgiæs, en Mængde Duer som selges i Aarhus og andensteds.

Frugtbarhed. Grunden paa Samsøe er vel ved Søekanten noget sandagtig, men andensteds meget feed og frugtbar, hvilket sluttes deraf, at aarligen nogle Tusinde (*) Tønder Kronvare, særdeles de berømte Samsøe-Erter, udføres derfra, endskiønt Hartkornet er efter Matriklen, ikkun 383 Tønder (**).

(*) Hr. Thura setter paa pag. 10 et Tal som synes noget høyt, nemlig 17 – 18000 tønder.

(**) Af dette Tal ere de 300 Tønder Friheds Gods. Af det øvrige tilhører Brattingborg 49 Tønder 5 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album, Skovskyld 1 Tønne 2 Fierdingkar, men Bisgaard 34 Tønder 2 Fierdingkar 2 Alb.

Indbyggernes Tal er imellem 4 og 5000, hvilke beboe 300 Bøndergaarde og 450 Huse. Af Kong CHRISTIAN III. Samt følgende Konger, have disse Bønder nogle Privilegia, som meest sigte derhen, at de skiønt Bønder, maa selv udføre deres Vare, hvorhen (429) de ville. De ere, som sagt, næsten alle velhavende, ja til deels rige Folk, nærende sig ikke alene af Agerdyrkning, men ogsaa af Søefart med deres maa Skibe, som i Kyholm Sund, Selvig, og flere Steder, finde gode Havn.

Mangel paa Skov. Tørve-Mosen giver den meeste Brændsel, da af Skov ved Brattingsborg og et Par andre Steder, er kuns lidet, dog deri en Dyrehave og Træerne Eeg og Bøg. Eng-Bunden svarer ikke til den skiønne Ager-Jord, hvilken Bønderne agte alt for kostbar til Høe og Creaturets Græsning, thi hos dem, saasom ret exemplariske Bønder, tages alting nøye med, og man spilder ikke saa megen Jord, som en Vogn kunde vendes paa. Men til deres Creaturers Græsning, benytte de sig af de mange forbemeldte smaae Øer eller Holme. Dog findes der ogsaa nu omstunder, endeel Enge og Tørve-Moser af det Slags, som fordem kiendelig have haft aabne Vande, og ere udtørrede, hvorfor heller ingen Vandmøller ere nu paa de Steder, hvor man seer deres gamle Dæmninger og ved Møllernes Navn af Sandsagn, men ikke videre. Paa et Forbjerg i Koldbye-Sogn, som er eet af Landets høyeste Steder, sees nogle Rudera af det gamle Slot Vesborg, hvor Voldsted tillige med

Banken bortskylles ag Havets-Bølger. Disse forøge Landet paa nogle Steder, naar de paa andre formindske det.

For at gratulere Grev GRIFFENFELD, som Landets Eyer, haver VITUS BERINGIUS giort følgende Epigramma, der i det mindste er Poetisk nok. (430)

*Mitte tuas, Nereu, jaclare per æqvora terras,
Qvas Lemnum Naxouve voles, patriamqve Thoantis
Saxave, piscosis Astypaløa vadis.
Sive Solum natale deis, natale deabus,,
Eu tota Ægeo littora sparsa mari.
Griffenfeldiacus Supremeinet omnia Pontus,
Atqve Samos domino facta beata suo.
Hic vere est Delos, hic very Regia Phoebii,
Cui totum cedit creta vel ipsa Jovem.*

I danske Vers haver Doct. THOMAS KINGO ogsaa besunget Samsøes Herligheder. Saaledes kand et Land undertiden af sin Herre, men undertiden Herren af sit Land, blive navnkundig.

Tunøe. En halv Miil fra Samsøe mod Vesten, ligger Tuun eller Tunøe, hvilken Kong WALDEMAR II. Anno 1216 skiødede til Aarhus Dom-Kirke, hvilken ogsaa af den stærke Eege-Skov, der forud fandtes paa Landet, men nu er ødelagt, havde god Fordeel. Øen er liden og bestaaer ikkun af eet Kirke-Sogn, hvis Præst sorterer under Bedser-Provstie paa Samsøe, hvor Sogne-Præsten altid er Provst. Næst Agerdyrkning, nære Bønderne sig af Fiskerie, som baade her og ved Samsøe er meget got, men bruges ikke saa fuldkommelig, som man maatte ønske.

Reersøe og Muusholm. Reersøe og Muusholm. Denne sidste er kuns en Udholm pa 40 Høveders Græsning, hvor mangfoldige Strand-Fugle have deres Tilhold og legge en Mængde af Eg, som ikke forsmaaes af Bønderne (431) paa Reersøe. Disse sidste ere ikke mange, men deres Tilstand temmelig god. De beboe 16 Gaarde og ligesaa mange Huse. Af Dronning MARGRETA, som de siges engang at have frelst af Havs-Nød, have de faaet visse Privilegia og Friheder, hvilke skiønt temmelig gamle, gjorde dem endnu god Tieneste og holdes ubrydelige. Originalen siges at være forvaret i det Kongelige Cantzellie, hvorom jeg dog meget tvivler.

Tilhæng.

Da jeg, i dette andet Binds Fierde Capitel, handelede om Kiøbenhavns nærværende Tilstand, saavidt Indbyggerne og deres Borgelige Næring angaaer, ønskede jeg tillige, at kunne have givet nogen tilstrekkelig Kundskab om saadanne Nærings Midler, som i de sildigere Tider ere opkomne, særdeles om de adskillige Uldne- og Silke-Fabriqver, hvilke én og anden Gang, under de tvende Høylovlige Konger, CHRISTIAN den Fierde og den Femte, bleve anlagte, dog ikke førend i vor Tid, ved deres Majestæters, Kong CHRISTIAN den Siettes og FRIDERICH den Femtes utrettelige Omhue og Foranstaltning, ere komne til nogen Bestandighed: Men da jeg ikke saa betimmelige havde indhentet de dertil udkrævede paalidelig Efterretninger, hvilke siden ved de af Fabrik-Væsnet

vel fortiente Hr. Fridrich Hofmans Omhue og Godhed, ere mig meddeelte i et rigtigt (432) Udtog af de saa kaldte Hall-Protocoller, saa agtes samme vel værd at tilføye, saasom et Tilhæng ved Kiøbenhavns Beskrivelse, paa det at de som der, om have enten bedre eller ringere Formodning, maatte med meere Vished, bestemme deres Tanker, angaaende en Sag, som ikke kand være gode Patrioter ligegyldig.

Først vil jeg sette de samtlige Mestres eller Interessenters Navne, med Tallet af enhvers Væver-Stole og Arbeyds-Folk, i næst afvigte Aars Slutning, eller til den sidste December 1763. Dernæst Mængden eller Tallet paa de Vare, som i samme Aar ere forfærdigede, for det tredje, Prisen paa disse Vare, saavel som paa de raa Materialier af Uld eller Silke, som dertil ere forbrugte, og endelig for det fjerde, den Slutning som deraf kand drages, til at besvare det Spørgsmaal: Hvor meget eller lidet, Stadens Indbyggere, i bemeldte Aar, have fortient ved Arbeyds-Løn. Alleheldst ønskede jeg at kunne have anført den gandske Tabelle i lige saadan Skikkelse, som den mig er neddelt af velbemeldte Hr. F. Hoffman, visende hos enhver Mesters Navne, hvor mange af hvert slags Arbeydere, han holder tillige med egne-Huusfolk i sin Tieneste, nemlig Svenne, Dreng, Kræmmere og Skrubbere, Spolere og Valbinere, Kradsere, Spindere, Kiættingskiærere, Uld-Sorterere, Plukker, Udvaskere og Slagere, Dublerere, Tvindere og Vindere, Knytttere og Sye-Koner, Oveskiærere, Nuppere, Stoppere, Farvere, Pressere ec. Men da Pairets Brede ikke kan rumme den Opregnelsers mange Rubriquer, i sin rette Orden, saa nøyes man med at anføre, ved enhver Mesters eller anleggende Interessents Navn, alene Vævenes og de samtlige Arbeyders Tal, tillige med hans egen Familie, som lever derved, nemlig i Uldene-Vare.

Fridrich Hofman holder	Væve 20	Personer	507
Commertz-Raad Daenem	Væve 4	Personer	83
Joh. Danneberg Daemen	Væve 4	Personer	74
Will. Essingthon	Væve 8	Personer	160
Christian Clajus	Væve 2	Personer	30
August Rost	Væve 2	Personer	34
Mainert	Væve 2	Personer	31
Christan Danneberg	Væve 3	Personer	60
Joh. Christian Wolff	Væve 3	Personer	26
John Roswisky	Væve 3	Personer	53
Joh Dav. Graff	Væve 2	Personer	45
Joh. Larsert	Væve 2	Personer	22
Joh Scheidemann	Væve 2	Personer	39
Carl Gottfr. Otte	Væve 2	Personer	39
Hans Danneberg	Væve 3	Personer	45
Joh Henr. Otte	Væve 2	Personer	45
Nicolaj Falkerad	Væve 2	Personer	30
Joh. Fauer	Væve 3	Personer	62
Hans Dam	Væve 1	Personer	22
Radlöf	Væve 1	Personer	17
Joh. Möller	Væve 6	Personer	126
Carl Holm	Væve 1	Personer	22
Andreas Green	Væve 2	Personer	27
Ludvig Wittrog	Væve 15	Personer	553

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Johan Henr. Wasserfall og Int. Væve	17	Personer	158
Kræmmer-Compagniet Væve	15	Personer	148 (434)
Lorens Wolmersted holder Væve	6	Personer	53
Christian Liebe Væve	15	Personer	44
Michel Möller Væve	3	Personer	38
Sim. Berende Væve	4	Personer	7
Joh. Roland Væve	3	Personer	15
Christiaan Frank Væve	3	Personer	108
Eboamus Knierim Væve	10	Personer	80
Joh. Hayne Væve	2	Personer	13
Frensel Væve	14	Personer	126
Hartung Væve	9	Personer	208
Sören Rye Væve	2	Personer	22
Joh. Clemens Væve	3	Personer	44
Joh. Mitlænder Væve	3	Personer	25
Simon Bramsen Væve	4	Personer	104
Gotfried Goetze Væve	4	Personer	50
Svend Jacobsen Væve	2	Personer	27
Joel Wessely Væve	7	Personer	45
Joh. Bauer Væve	1	Personer	5
Jens Bertelsen Væve	2	Personer	10
Joh. Kessner Væve	3	Personer	35
Christian Meiner Væve	1	Personer	17
Joh. Krüger Væve	1	Personer	29
Nicol Neumann Væve	2	Personer	31
Christ. Ahlefeld Væve	1	Personer	9
Jens Nansen Wessner Væve	1	Personer	9
Jens Henrichs Enke Væve	2	Personer	48 (435)
Klippling holder Væve	1	Personer	7
Frands Reinke Væve	2	Personer	24
Joh. Nehrmann Væve	2	Personer	4
Joh. Clemens Væve	2	Personer	21
Joh. Jborg Væve	5	Personer	26
Lange Væve	4	Personer	10
Robertsen Væve	4	Personer	26
Eberhard Væve	3	Personer	22
Peitz Væve	7	Personer	27
Joh. Christ. Reinhard Væve	2	Personer	19
Joh. Christ. Otte Væve	1	Personer	13
Leder Væve	2	Personer	12
Picardie Væve	6	Personer	6
Joh. Weber Væve	3	Personer	15

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Er, hos disse 67 Kiæde-Vævere og Tøymagere I adskillige Uldne-Vare, 284 Væverstole, samt 3932 Personer, foruden at regne et hundrede eller flere af dem Militaire Etat. De egentlige Svennes Tal var i samme Aar, 274, Læredrengenes 80, Spindernes 2560.

Ved Silke-Fabriqverne ere i Aaret 1763, brugte Væverstole og tilhørende Folk, saasom følger. I den Kongelige Silke-Fabriqve.

	Væverstole 105.	Personer	335.
Jonas Jensen holder	Vævest 119	Personer	57
Joh. Jensen Enke og Mort. Ottesen	29	Personer	96
Henrich Mesch	Vævest 24	Personer	82
Juvalta holder	Vævste 9	Personer	28
Majes	Vævest 7	Personer	25 (436)
Perrot	Vævest 4	Personer	7
Ahlers	Vævest 2	Personer	3
Heitmn	Vævest 10	Personer	14
Werk	Vævest 1	Personer	7
Kolboe	Vævest 4	Personer	122
Stier	Vævest 6	Personer	5
Aschof	Vævest 35	Personer	88
Birk	Vævest 2	Personer	3
Wessely	Vævest 21	Personer	80
Pullich & Schudi	Vævest 25	Personer	96

Er hos disse 16 Silkefabrican-
tere, i alle slags Stoffer, Fløyler,

Baand ec. Væverstole Vævest 303 Personer 938

Foruden endeel af den Militaire Etat.

De egentlige Svennes Tal er 189.

Læredrengenes 86.

Designation efter Hall-Protocollen, over alle Uldne-Vare, som i Aaret 1763, her ere forfærdigede, hos benævnte Mestre.

Fine Klæder	733 Stykker
Grovere Dito	747 Stykker
Fiin Drager	13 Stykker
Multum	304 Stykker
Bay	105 Stykker
Kirsay	2 Stykke
Flonel	3 Stykker
Frees eller Rye	209 Stykker (437)
Taboret	194 Stykker
Camelot	258 Stykker
Ulden Damask	36 Stykker
Caallemanke	39 Stykker
Amiens	210 Stykker

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Saajet	36 Stykker
Schalong	883 Stykker
Rasch	905 Stykker
Sarsche	33 Stykker
Olmerdug	189 Stykker
Concent	140 Stykker
Flos	39 Stykker
Canefas	42 Stykker
Cotonnade	65 Stykker
Flonel anden sort	98 Stykker
Barcan	51 Stykker
Fisskast	388 Stykker
Bommesie	73 Stykker
Camelhaars-Plys	34 Stykker
Uldene Strømper	14000 Par
Floret eller Barat-Band	11000 Stykker
Uldene Caluner eller saa	
Kaldede Skrue- Snore	2000 Stykker
Halv Silke Stof	5 Stykker

Designation over de adskillige Silke-Vare, som i samme Aar ere Fabriqverte i Kiøbenhavn: (438)

Broscherte Silkestoffer	1150 Stykker
Morer	159 Stykker
Gros de Tour	236 Stykker
Satin eller Atlask	140 Stykker
Rsch de Mor	89 Stykker
Fløyer	280 Stykker
Blommet Fløyel	13 Stykker
Silke-Flos	66 Stykker
Halv Silke-Stof	26 Stykker
Taft	101 Stykker
Draguer	35 Stykker
Draguet Fløyel	13 Stykker
Damask	74 Stykker
Triumphant	7 Stykker
Rige Stoffer	4 Stykker
Rige Veste	7 Stykker
Silke-Strømper	8000 Par
Silke-Baand	4000 Stykker
Ordens-Baand	32 Stykker
Tørreklæder	121 Dosin

Taxation over de Fabriqverte Vares Værdie.

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Klæde-Vævernes beløbe sig til	144435 Rdlr.
Tøymageres til	90570
Silke-Vævernes til	143327

378332 Rdlr. (439)

Taxation over den Uld og Silke, som i somme Aar, til de Kiøbenhavnske Fabriqver er anvendt, nemlig.

Af Klæde-Væverne for	68632 Rdlr
Af Tøymagerne for	23528
Af Silke-Væverne for	46960

Naar der fra drages 16825 Rdlr.

Som ved indenlandsk Uld er sprarte, og ikk

Kand regnes Landet til Udgift, da gjør de

Fremmede raae Vares Indkøib.

122295 Rdlr.

Naar denne Summa drages fra de Fa-
briqverte Vares Priis, efter oven-

staaende Taxation, da sees at den Ar-

beyds-Løn, som Kiøbenhavnske Arbey-

dere, i mere bemeldte Aar 1763, have

fortient og holde i Landet, beløber sig til

256037 Rdlr.

Denne Vinding er stor og vel værd t takke Gud og vore Allernaadigste Kongers Faderlige Omhue for (*)

(*) Arbeyds- Lønnens fulde Beløb kand vel regnes for en Snees Tusende Rdlr. Mere, i Betragtning af den allerstørste Uldne-Fabriqve paa Guld-Huset, som er forbigaaet i oven anført Hofmanske Udtog af Hall-Protocolerne, da dog 1400 Personer Dagligen arbejdede for bemeldte Huses Regning, i alt det som udkræves til Land- og Søe-Etatens Mondering, følgelig bliver Arbeyderes gandske Tal over 6000, og Deres aarlige Fortieneste, omtrent 276000 Rixdaler.

Imidlertid synes den at kunne (440) have været større, i Betragtning af de kostbare Anstalter, som saa længe ere vedligeholdte, til de Kiøbenhavnske Fabriqvers Understyttelse. Men at endnu ikke er opnaaet et høyere Maal, efter nogle og tredive Aars urettelige Fliid, saadant maa vel fornemmeligen tilskrives den Vanskelighed, som findes i at udelukke fremmede eller contrabande Vares Indførsel, allerheldst hvad Silke-Vare angaaer. At disse sidste langt, overgaaer den Deel, som der af forarbejdes hos os selv, saadant sees aabenbarligen, paa alle vore Gader, hvor Fløyel og Silke er nu saa almindeligt, at de anførte 303 Væverstole, vist nok ikke forskaffe uden den mindste Deel der af.

Udi gandske Europa, endogsaa det for Rigdom udraabte Engelland ikke undtaget, høres nu et almindeligt Klagemaal over Armod. Hvad Under? Efterdi Klædedragtens grændseløse Overdaadighed, m intet andet var, maatte være nok til at opvække Mangel, endogsaa der, hvor ellers kunde være noget, ja undertiden meget tilovers. Var det en Trøst, da kunde man sige, at Armoden maaskee ingensteds

skiuler sig i prægtigere Klæder, eller skjønnere Huse,
end just i Kiøbenhavn.

Ende paa den Danske Atlantis

Tom. II.